

Подоляк Д. С.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Комісарова Н. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА ЗАХИСТ ЖЕРТВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Міжнародне гуманітарне право (МГП), яке часто називають правом збройних конфліктів або правом війни, є спеціалізованим зводом міжнародного права, спрямованим на обмеження впливу збройних конфліктів на людей і майно. Його основна мета полягає в захисті осіб, які не беруть або більше не беруть участі у військових діях, і в обмеженні засобів і методів ведення війни. Коріння МГП сягають багатовікових звичаїв війни, але його сучасна кодифікація тісно пов'язана зі створенням Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них. Захист жертв збройних конфліктів лежить в основі МГП, що відображає принцип гуманності та необхідність пом'якшити страждання навіть серед жорстокості війни.

Жертви збройних конфліктів охоплюють широке коло осіб, включаючи поранених і хворих солдатів, військовополонених, цивільних осіб, медичний персонал і гуманітарних працівників. Цивільні особи часто несуть на собі основний тягар сучасних конфліктів, стикаючись із переміщенням, пораненнями чи смертю, а також знищенням необхідної інфраструктури та доступу до основних послуг. Принцип розрізнення, наріжний камінь МГП, передбачає, що сторони конфлікту повинні завжди розрізняти комбатантів і цивільних осіб, забезпечуючи захист цивільних осіб від прямих нападів. Однак реальність сучасних збройних конфліктів, які часто характеризуються асиметричною війною, розмитими межами між комбатантами та некомбатантами, а також використанням міських умов як полів битв, створює значні проблеми для дотримання цих принципів.

Міжнародне гуманітарне право — це набір норм, спрямованих на обмеження наслідків збройного конфлікту з гуманітарних причин. Він захищає осіб, які не беруть або більше не беруть участі у військових діях, і обмежує засоби та методи ведення війни. Міжнародне гуманітарне право також відоме як право війни або право збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право є

частиною міжнародного права, яке є сукупністю норм, що регулюють відносини між державами. Міжнародне право міститься в угодах між державами – договорах чи конвенціях – у звичайних нормах, які складаються з практики держав, яка вважається юридично обов’язковою, а також у загальних принципах. Міжнародне гуманітарне право застосовується до збройних конфліктів. Воно не регулює, чи може держава фактично застосовувати силу; це регулюється важливою, але окремою частиною міжнародного права, викладеною в Статуті ООН [2].

Збройний конфлікт є одним із найпотужніших чинників вимушеного переміщення. Він також спричиняє загибель і поранення цивільного населення, руйнування цивільної інфраструктури, збільшення присутності вибухонебезпечних предметів, включаючи міни та боеприпаси, що не розірвалися, порушення роботи державних служб і верховенства права, розлучення сімей та дітей без супроводу, серед інших наслідків. На жаль, принципи МГП, які є каменем цих правових рамок, дедалі частіше ігноруються комбатантами в сучасних конфліктах. Таке нехтування наражає на небезпеку мільйони мирних жителів, іноді як навмисну військову тактику. Основними принципами МГП щодо поводження з цивільним населенням є:

Відмінність: обов’язок розрізняти цивільних осіб і учасників бойових дій,

- Запобіжні заходи: вжити всіх можливих запобіжних заходів для захисту цивільного населення та цивільних об’єктів від наслідків нападів;

- Пропорція: не завдавати шкоди, яка є надмірною по відношенню до прямої очікуваної військової переваги [2].

Звичаєве міжнародне гуманітарне право – це звід неписаних правил, що впливають із загальної, або загальноприйнятої, практики, яка визнається законом. Це базовий стандарт поведінки під час збройних конфліктів, прийнятий світовою спільнотою. Звичаєве міжнародне гуманітарне право застосовується універсально - незалежно від застосування договірного права - і ґрунтується на широкій і практично єдиній державній практиці, що розглядається як право.

У 1990-х роках на прохання міжнародної спільноти МКЧХ провів широке дослідження сучасної державної практики в міжнародному гуманітарному праві з метою виявлення звичаєвого права в цій сфері. До публікації дослідження не існувало всебічного письмового аналізу та збірки загальноприйнятих правил МГП. Дослідження сприяло виявленню загального ядра міжнародного гуманітарного права, обов’язкового для виконання всіма сторонами всіх збройних конфліктів. Сьогодні звичайна база даних МГП МКЧХ робить ці правила та коментарі до них легко доступними та доступними для пошуку.

Звичаєве міжнародне гуманітарне право важливе, оскільки його правила та їх дотримання можуть зменшити людські втрати від збройного конфлікту. Вона доповнює захист, передбачений для жертв конфлікту договірним правом, і заповнює певні прогалини, що виникли внаслідок того, що договори не були ратифіковані певними державами, або договірне право, в якому відсутні детальні правила щодо неміжнародних збройних конфліктів.

Хоча Женевські конвенції 1949 року були ратифіковані повсюдно, наприклад, інші договори міжнародного гуманітарного права, такі як Додаткові протоколи 1977 року або Оттавська конвенція 1997 року, що забороняють протипіхотні міни, цього не зробили. Як наслідок, жертви збройних конфліктів, особливо ті, хто постраждав від збройного конфлікту неміжнародного характеру, не завжди повністю захищені договірним правом. Саме тому необхідно було визначити, які норми входять до складу звичаєвого права і тому застосовні до всіх сторін конфлікту, незалежно від їх договірних зобов'язань. Крім того, значна частина сучасних збройних конфліктів є неміжнародними, а міжнародне гуманітарне право, що ґрунтується на договорі, не регулює їх достатньо детально. На ці конфлікти поширюється набагато менше договірних правил, ніж на міжнародні конфлікти. Наприклад, Женевські конвенції 1949 року містять 344 основні статті, що стосуються міжнародних збройних конфліктів, і лише одну, що регулює неміжнародні конфлікти. Аналогічно, Додатковий протокол II 1977 року, що охоплює збройні конфлікти неміжнародного характеру, містить лише 15 основних статей, тоді як Додатковий протокол I, що стосується міжнародних збройних конфліктів, містить 84 статті.

Тому важливо було з'ясувати, чи регулює звичаєве міжнародне право збройні конфлікти неміжнародного характеру більш детально, ніж договірне право. Висновки дослідження МКЧХ полягають у тому, що основні правила щодо ведення бойових дій, щодо використання засобів і методів ведення війни та щодо поводження з особами, які перебувають у руках сторони конфлікту, повною мірою застосовні і в неміжнародних збройних конфліктах. Зі 161 правила, визначених дослідженням, 146 були визнані такими, що застосовуються як у міжнародних, так і в неміжнародних збройних конфліктах. З практичної точки зору, знання того, що багато правил застосовуються в обох видах конфлікту, особливо корисно, коли виникають сумніви або суперечки щодо правової кваліфікації конфлікту як міжнародного або неміжнародного. Більше того, загальна застосовність звичаєвого МГП – на відміну від застосовності договірного права, яке підлягає ратифікації конкретних договорів – дуже корисна, скажімо, в ситуаціях, коли сторони конфлікту не ратифікували ті самі договори або коли військові дії здійснюються багатонаціональними силами, що складаються з військ різних держав, які не всі ратифікували однакові договори, і тому простіше кажучи, не всі грають за однією книгою правил [3].

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них складають основу МГП і забезпечують комплексну основу для захисту жертв. Перша Конвенція зосереджена на захисті поранених і хворих солдатів на суші, тоді як Друга поширює аналогічний захист на тих, хто знаходиться на морі. Третя Конвенція стосується поводження з військовополоненими, забезпечення гуманних умов, медичного обслуговування та захисту від насильства чи примусу. Четверта конвенція присвячена цивільним особам, захищаючи їхні права на окупованих територіях і забороняючи такі дії, як депортація, колективне покарання та напади на цивільне населення. Додаткові протоколи 1977 та 2005

років ще більше посилюють цей захист, особливо в неміжнародних збройних конфліктах, які стали переважною формою війни в сучасну епоху.

Вирішальним елементом МГП є заборона певної зброї та тактики, які спричиняють непотрібні страждання або невибіркову шкоду. Такі види зброї, як хімічні та біологічні агенти, протипіхотні міни та касетні боєприпаси, обмежені або заборонені різними міжнародними договорами через їхній руйнівний вплив як на учасників бойових дій, так і на цивільне населення. Так само принципи пропорційності та необхідності обмежують масштаби застосування сили у військових операціях, забезпечуючи мінімізацію шкоди цивільним особам і цивільним об'єктам.

Одним із ключових механізмів дотримання МГП та захисту жертв є роль нейтральних гуманітарних організацій, зокрема Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ). МКЧХ, як охоронець МГП, надає допомогу постраждалим, сприяє обміну полоненими та стежить за дотриманням законодавства. Він також веде конфіденційний діалог зі сторонами конфлікту з метою запобігання порушенням і полегшення страждань. Незважаючи на юридичні та моральні зобов'язання, встановлені МГП, порушення залишаються широко поширеними, починаючи від навмисних нападів на цивільних осіб і закінчуючи використанням голоду як зброї війни. Такі порушення підкреслюють складність забезпечення підзвітності та дотримання вимог у контексті збройних конфліктів.

Механізми притягнення до відповідальності за порушення МГП значно вдосконалилися за останні десятиліття. Створення міжнародних кримінальних трибуналів, таких як для колишньої Югославії та Руанди, а також Міжнародного кримінального суду (МКС) є важливою віхою у розгляді воєнних злочинів, злочинів проти людства та геноциду. Ці інституції спрямовані на притягнення осіб до відповідальності за грубі порушення МГП, посилаючи чітке повідомлення про те, що безкарність є неприйнятною. Крім того, національні суди та закони про універсальну юрисдикцію дозволяють державам переслідувати винних у військових злочинах, навіть якщо злочини були вчинені за кордоном або не мають прямого зв'язку з державою, яка переслідує.

Хоча правова база МГП є міцною, виконання його положень значною мірою залежить від політичної волі держав і співпраці сторін конфлікту. Недержавним збройним групам, які стають дедалі помітнішими в сучасних конфліктах, часто не вистачає можливостей або бажання дотримуватися МГП, що загострює проблеми із захистом жертв. Крім того, реакція міжнародної спільноти на порушення часто суперечлива, залежна від геополітичних міркувань та інтересів могутніх держав. Ця непослідовність підриває довіру до МГП і зменшує його стримуючий ефект [1].

Природа війни, що розвивається, створює нові виклики для МГП і захисту жертв. Кібервійни, автономні системи зброї та все більша участь приватних військових підрядників змінюють ландшафт збройних конфліктів, викликаючи питання щодо застосовності та адекватності існуючих правових норм. Зміна клімату, міграція та розповсюдження стрілецької зброї ще більше посилюють

вразливість цивільного населення та ускладнюють імплементацію МГП. Щоб подолати ці виклики, міжнародне співтовариство має колективно працювати над адаптацією та зміцненням законодавчої бази, забезпечуючи її актуальність та ефективність у захисті жертв збройних конфліктів.

Підсумовуючи, міжнародне гуманітарне право служить життєво важливою гарантією людської гідності під час збройного конфлікту. Його принципи та положення спрямовані на захист найбільш вразливих верств населення та обмеження страждань, спричинених війною. Однак постійні порушення МГП у поєднанні зі складністю сучасних конфліктів підкреслюють необхідність посиленого правозастосування, відповідальності та колективного зобов'язання дотримуватись закону. Ставлячи пріоритетом захист жертв і усунення глибинних причин конфліктів, міжнародне співтовариство може наблизитися до досягнення гуманітарних цілей, закріплених у МГП.

Список використаних джерел:

1. Мудролюбова Н., Просандєєва Л. Міжнародне гуманітарне право та конфлікти: захист цивільного населення та дотримання правил ведення війни в сучасному міжнародному контексті. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 11(39). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-11\(39\)-119-132](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-11(39)-119-132) (дата звернення: 28.01.2025).
2. International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts. *ICRC | International Committee of the Red Cross*. URL: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/irrc-867-ihl-challenges.pdf> (date of access: 28.01.2025).
3. The law of armed conflict (international humanitarian law). *Law Trove*. URL: <https://www.oxfordlawtrove.com/display/10.1093/he/9780198791836.001.0001/he-9780198791836-chapter-27> (date of access: 28.01.2025).